

AJAKONIA

REGIONÁLIS
TUDOMÁNYOS
ÉVKÖNYV

58.
2020.

ARRABONA

58.

RÓMER FLÓRIS
Művészeti és Történeti
Múzeum, Győr

GYŐR
2020

ARRABONA 58. 2020.
Regionális Tudományos Évkönyv

Szerkesztőbizottság:

Bana József, Barna Attila, Csiszár Attila, Czigány Dávid,
Horváth József, László Csaba (elnök), N. Matus Zsanett,
Szalay Balázs, Székely Zoltán, Vajk Ádám

Felelős szerkesztő:

Nemes Gábor

Szerkesztők:

Cserhalmi Zoltán, Kelemen István

Olvasószerkesztő:

N. Matus Zsanett

Külső lektorok:

Juan Cabello, Feld István, Gyarmati András, Kiss Gábor,
Lővei Pál, Mentényi Klára, Tóth Imre

Arculatterv és technikai szerkesztés:

Tanai Csaba Taca

A kiadvány megjelenését támogatta:

Győri
Egyházmegyei
Levéltár

HANSÁGI MÚZEUM
HANSZONYAGYÁRÓKOR
ALAPÍTVÁNY 1882

Nemzeti Kulturális Alap

SOPRONI MÚZEUM
ALAPÍTVÁNY

ISSN 0571-1304

Kiadja: Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum
Nyomdai kivitelezés: Palatia Nyomda és Kiadó Kft.
Megjelenik: 500 példányban

TARTALOM

TANULMÁNYOK

ÜNNEPI TANULMÁNYOK A 70 ÉVES LÁSZLÓ CSABA TISZTELETÉRE

<i>Mentényi Klára</i>	
BARÁTI KÖSZÖNTŐ	11
LÁSZLÓ CSABA. BIBLIOGRÁFIA	15
<i>Tomka Péter</i>	
HAJFONATDÍSZEK A TÁPI AVAR KORI TEMETŐBEN	29
<i>Juan Cabello</i>	
ÚJLAK KÖZÉPKORI EREDETŰ TEMPLOMÁNAK KUTATÁSA	69
<i>Fülöp András</i>	
BARÁTI ÜDVÖZLET A GYŐRÚJBARÁT-PUSZTAFALU-TEMETŐ LELŐHELYRŐL	93
<i>Feld István</i>	
A MAGYARÓVÁRI VÁR KUTATÁSÁNAK KÉRDÉSEI	105
<i>Vizi Márta</i>	
A CSESZNEKI VÁR KÁLYHÁS LELETANYAGÁNAK ELŐZETES VIZSGÁLATA	129
<i>Lővei Pál</i>	
GYŐR ÉS KÖRNYÉKE BÉLYEGES TÉGLÁIRÓL	149
<i>Mentényi Klára – B. Benkhard Lilla</i>	
„SZÉCHÉNYI GYÖRGY KALOCSAI ÉRSEK GYŐRI PÜSPÖK BELSŐ VÁROSUNKBAN PATER JESUITA URAMÉK SZÁMÁRA COLLEGIUMOT IGYEKEZNÉK EXISTALNI ...” A kőszegi jezsuita rendház alapítása és építéstörténete 1725-ig	173
<i>Haris Andrea</i>	
AZ ATTRIBÚCIÓ HATÁRAI ÉS A GYÖMÖREI TEMPLOM	201
<i>G. Lászlay Judit</i>	
EGY MOSONBÓL BETELEPÜLT VASKERESKEDŐ HÁZA VESZPRÉMBEN (Veszprém, Jókai utca 8.)	213
<i>Németh Katalin</i>	
GONDOLATOK A PANNONHALMI BAZILIKA BELSŐ FELÚJÍTÁSÁRÓL	231
<i>Bíró László</i>	
CSAK MESÉLEK A pannonhalmi bazilika megújításának restaurátori metszetei	249
<i>Gál Tibor</i>	
A RÁBASZENTMIKLÓSI RÓMAI KATOLIKUS TEMPLOM HELYREÁLLÍTÁSA 1995–2000	267

ZÚRZAVAROS ÉVEK 1919–1921
A 2020. SZEPTEMBER 30-ÁN A GYŐRI EGYHÁZMEGYEI LEVÉLTÁR
ÁLTAL RENDEZETT TUDOMÁNYOS KONFERENCIA ELŐADÁSAI

<i>Soós Viktor Attila</i>	
A GYŐRI EGYHÁZMEGYE VÉRTANÚI A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJÉN	281
<i>Nagy Szabolcs</i>	
GYŐR 1919. ÉVI ROMÁN MEGSZÁLLÁSÁNAK KATONAI VONATKOZÁSAI	301
<i>Ablonczy Balázs</i>	
SELMEC–GYŐR–SALZBURG	
Szitnyai Zoltán menekülés-elbeszélései	315
<i>Jankó Ferenc – Győri Róbert</i>	
BURGENLAND VAGY NYUGAT-MAGYARORSZÁG:	
AZ OSZTRÁK ÉS MAGYAR FÖLDRAJZTUDOMÁNY ÉRVEI	325
<i>Benkéné Jenőffy Zsuzsanna</i>	
A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI KÉRDÉS ÁRNYÉKÁBAN	
Stehlik László papi pályája a Győri Egyházmegyében	345
<i>Schmidt Péter</i>	
HUBER JÁNOS ÉS THULLNER JÁNOS:	
KÉT ELLENTÉTES PAPI ÉS POLITIKUSI PÁLYA TRIANON IDEJÉN	357
<i>Tóth Imre</i>	
AZ ELSŐ MAGYAR BÉKEREVÍZIO	
A velencei szerződés 1921-ben	375
 SZEMLE	
<i>Gőzsy Zoltán – Varga Szabolcs</i>	
Dominkovits Péter – D. Szakács Anita: Sopron élén	
Sopron város polgármesterei Hummel Kristóftól	
Lackner Kristófig (1552–1631)	
Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye	
Soproni Levéltára, Sopron, 2020.	396
<i>Eőry Áron</i>	
Forradalmak sodrában II. Visszaélések és atrocitások Sopronban	
és Sopron vármegye területén a Tanácsköztársaság idején	
Összeállította, bevezette, jegyzetelte: Suslik Ádám.	
Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni	
Levéltára, Sopron, 2020.	401
<i>Perger Gyula</i>	
Szalay Sándorné: Szülőfalum Rábacsanak	
Rábacsanak Község Önkormányzata – Rábaközi	
Helytörténet-kutatók Társulata, [Hely nélkül], 2020.	404
E SZÁMUNK SZERZŐI	407

SUMMARY

STUDIES

CELEBRATORY STUDIES FOR THE 70TH BIRTHDAY OF CSABA LÁSZLÓ

<i>Klára Mentényi</i>	
FRIENDLY GREETING	11
THE BIBLIOGRAPHY OF CSABA LÁSZLÓ	15
<i>Péter Tomka</i>	
PLAIT CLASP DECORATIONS IN THE AVAR CEMETERY OF TÁP	29
<i>Juan Cabello</i>	
RESEARCH OF THE MEDIEVAL CHURCH OF ÚJLAK	69
<i>András Fülöp</i>	
FRIENDLY GREETING FROM THE SITE OF GYŐRÚJBARÁT–PUSZTAFALU-TEMETŐ ..	93
<i>István Feld</i>	
ISSUES OF RESEARCHING THE CASTLE OF MAGYARÓVÁR	105
<i>Márta Vizi</i>	
PRELIMINARY STUDY OF THE STOVE FINDS OF THE CSESZNEK CASTLE	129
<i>Pál Lővei</i>	
STAMPED BRICKS FROM GYŐR AND ITS SURROUNDINGS	149
<i>Klára Mentényi – Lilla B. Benkhard</i>	
THE ESTABLISHMENT OF THE JESUIT MONASTERY OF	
KŐSZEG AND ITS CONSTRUCTION HISTORY UNTIL 1725	173
<i>Andrea Haris</i>	
THE LIMITATIONS OF ATTRIBUTION AND THE CHURCH OF GYÖMÖRE	201
<i>Judit G. László</i>	
THE HOUSE OF AN IRON DEALER WHO MOVED FROM MOSON TO VESZPRÉM	
(8 JÓKAI STREET, VESZPRÉM)	213
<i>Katalin Németh</i>	
REFLECTIONS ON THE INTERIOR RENOVATION OF THE	
PANNONHALMA BASILICA	231
<i>László Bíró</i>	
Brainstorming about the Issues of the Renovation	
of the Pannonhalma Basilica	249
<i>Tibor Gál</i>	
THE RESTORATION OF THE CATHOLIC CHURCH	
OF RÁBASZENTMIKLÓS 1995–2000	267

TURBULENT YEARS 1919–1921
PRESENTATIONS OF THE SCIENTIFIC CONFERENCE ORGANIZED BY THE
DIOCESAN ARCHIVES OF GYŐR ON SEPTEMBER 30, 2020

<i>Attila Viktor Soós</i>	
MARTYRS OF THE GYŐR DIOCESE DURING THE SOVIET REPUBLIC	281
<i>Szabolcs Nagy</i>	
GYŐR 1919. ÉVI ROMÁN MEGSZÁLLÁSÁNAK KATONAI VONATKOZÁSAI	301
<i>Balázs Ablonczy</i>	
SELMEC-GYŐR-SALZBURG	
Refugee Narratives of Zoltán Szitnyai	315
<i>Ferenc Jankó – Róbert Győri</i>	
BURGENLAND OR WESTERN HUNGARY:	
THE ARGUMENTS OF AUSTRIAN AND HUNGARIAN GEOGRAPHY	325
<i>Zsuzsanna Benkéné Jenőffy</i>	
IN THE SHADOW OF THE WEST-HUNGARIAN QUESTION	
The Career of László Stehlik in the Diocese of Győr	345
<i>Péter Schmidt</i>	
JÁNOS HUBER AND JÁNOS THULLNER –	
TWO CONTRASTING ECCLESIASTICAL AND POLITICAL CAREERS	
AT THE TIME OF THE TRIANON TREATY	357
<i>Imre Tóth</i>	
THE FIRST HUNGARIAN PEACE REVISION	
THE TREATY OF VENICE IN 1921	375

REVIEWS

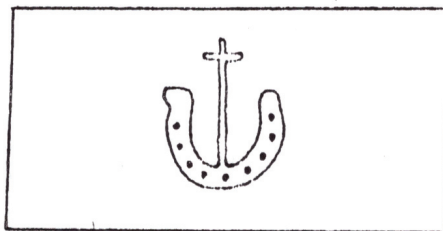
<i>Gőzsy Zoltán – Varga Szabolcs</i>	
Péter Dominkovits – Anita D. Szakács: At the Head of Sopron. The Majors of Sopron Town from Kristóf Hummel to Kristóf Lackner (1552–1631). The Sopron Archives of Győr-Moson Sopron County of the Hungarian National Archives. Sopron, 2020.	396
<i>Áron Eőry</i>	
In the Course of Revolutions II. Abuses and Attrocities in Sopron and Sopron County During the Soviet Republic. Compiled, introduced and annotated by Ádám Suslik. Sopron, 2020.	401
<i>Gyula Perger</i>	
Sándorné Szalay: My Native Village: Rábacsanak. Rábacsanak, 2020.	404

Lővei Pál*

GYŐR ÉS KÖRNYÉKE BÉLYEGES TÉGLÁIRÓL

A pannonhalmi bencés apátság alapításának ezer éves jubileumát megünneplő, emlékeztető kiállítás (*Mons Sacer 996–1996*) az intézmény életének minden vonatkozását témájának tekintette. Olyan, látványosnak semmiképpen nem mondható tárgyak is helyet kaptak benne, mint az apátság kemencéiben az újkor évszázadai során égetett, különböző bélyegekkkel jelölt téglák. A kiállított darabok nagyobb részét a László Csaba által 1986–1995 között az épületegyüttes különböző részein végzett ásatások és épületkutatások során előkerült, a falazatokból kibontott téglák alkották – a kiállítás katalógusában lelőhelyeiket, adataikat, felhasználásuk időpontjait közzé is tette.¹ Mivel a Győrben álló épületek egész sorából is ismertek voltak hasonló vagy azonos bélyegzésű téglák, így László Csaba adatai jól összevethetők voltak az ottani keltezési tapasztalatokkal – a kiállítási katalógusban a téglákhoz tartozó tételek előtti rövid bevezető tanulmányt a szakirodalom és főleg kettőnk közös felismerései alapján én írhattam.²

A kiállításon és katalógusában tizenöt különböző bencés téglabélyeg szerepelt,³ közülük négy biztosan előfordul Győrben is. Ennek egyik oka a bencések győri jelenléte volt. Főtéri templomukat és kolostorukat ugyan a jezsuiták emelték a 17. században, és csak 1802-ben kapták meg a bencések, de a régi gimnázium helyén a ma is álló, 1888-ban elkészült épületet már ők építették⁴ (ebben a bencés gimnáziumban végezte egyébként középiskolai tanulmányait László Csaba is). A török veszély következtében – a pannonhalmi apátságot kétszer is elfoglalták a törökök – a főapátok biztonságos lakóhelyet keresve Győrben próbáltak megfelelő ingatlanhoz jutni. Végleges megoldást az jelentett, hogy 1668-tól sorra vásárolták meg a főtér északkeleti részén lévő háztömb ingatlanait, amelyek helyén, korábbi épületrészek felhasználásával, 1741–1742-ben építették fel elegáns városi

1. kép
Bélyeges téglá Placidius Magger pannonhalmi
főapát (1647–1667) címerábrájával
(Rajz: Lővei Pál)

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet tudományos tanácsadója, az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) tagja; e-mail: lovei.pal@abtk.hu.

¹ Mons Sacer II. 248–251. (IX.58.a–j, m–n, p–q, s, u tételek: László Csaba.)

² Lővei: Pannonhalmi téglák 247–248.

³ Újabb publikáció, lényegesen bővebb, a téglagyűjtők által nemcsak Pannonhalmán, hanem már főapátsági birtokokon összegyűjtött anyaggal: ALBERT: A téglagyártás.

⁴ JENEI – KÖPPÁNY: Győr 140.

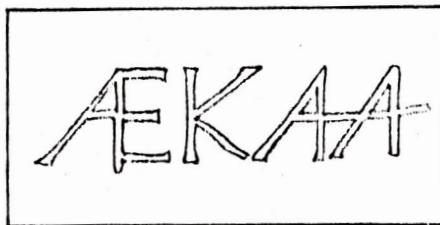

2. kép

PAX feliratú téglák a győri Király utca 20. falaiból

(Fotó: MÉM MDK, MF, SF)

rezidenciájukat, egyben birtokigazgatási központjukat, az ún. Apátúr-házat.⁵ Gömör Judit kutatásaiból ismert, hogy az építkezéshez Győrszentivánban létesítettek tégláégetőt.⁶ A pannonhalmi apátság tégláégetőinek termékei azonban a városban többfelé található lakóházakból kerültek elő a műemléki épületkutatások során, mutatva, hogy a rend időnként a saját építkezéseihöz szükséges anyagmennyiségen felül piacra is gyárthatott téglát. A Győrből ismert legkorábbi bencés téglák patkót és belőle növe keresztet ábrázolnak⁷ (1. kép) – ez Placidius Magger főapát (1647–1667) címerábrája.⁸ Csak kicsivel későbbiek azok a PAX feliratot hordozó téglák, amelyek a Liszt Ferenc utcai lakóházakban folytatott kutatások alapján leginkább az 1670-es évekre keltezhetők.⁹ (2. kép) A 17–18. század fordulóján, Karner Egyed főapát (1699–1708) idején készültek az AEK.AA (= AEgidius Karner Archi Abbas) monogrammos darabok.¹⁰ (3. kép) Mindhárom téglabélyeg megtalálható volt a Király u. 12. alatti lakóház

3. kép

Bélyeges téglá Karner Egyed pannonhalmi főapát (1699–1708) AEK.AA monogramjával

(Rajz: Lővei Pál)

⁵ JENEI – KOPPÁNY: GYŐR 135–136.

⁶ GÖMÖRY: Győr, Széchenyi tér 5. 11.: „A Pannonhalmi Apátság levéltárában fennmaradt egy füzet, mely az építkezés 1742. évi költségeit összesíti. A füzet a különböző anyagokat és munkákat elkülönítve veszi sorra. Sorra veszi a napszamosokat, akik az épületen és a Győrszentivánban az építkezéshez szükséges téglák égetésére létrehozott tégláégető kemencénél dolgoztak. Ők júliusig összesen mintegy 102 forintot kaptak. [...] A szentiváni téglavetőnek 147.300 darab téglá kiégetéséért mintegy 258 forintot fizettek. Áprilistól októberig 272 forint 50 krajcárt fizettek ki a téglavetőnek.” (Hivatkozik: Pannonhalmi Bencés Főapátság Levéltára, Fasc. 17. Nr. 42.)

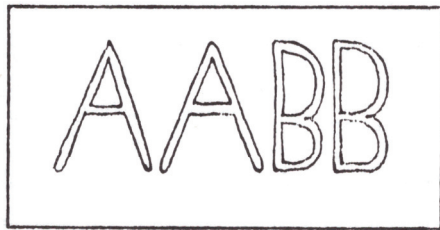
⁷ LŐVEI: Győri téglák 9., 71.; III. tábla (26. sz.).

⁸ Mons Sacer II. 249. (IX.58.d tétel: László Csaba).

⁹ LŐVEI: Győri téglák 61., 75.; XXXIV–XXXV. tábla (361–362. sz.), XLIV. tábla (426. sz.); LŐVEI: Egy klasszicista palota; LŐVEI: Pannonhalmi téglák 248.

¹⁰ LŐVEI: Győri téglák 42.; XXIV. tábla (254. sz.); LŐVEI: Pannonhalmi téglák 248.

falaiban,¹¹ a patkós jel a Liszt Ferenc u. 19.-ben is. A PAX feliratú téglák azonban sokkal szélesebb körben is használatosak voltak, a városban több mint egytucatnyi épületből biztosan ismertek.¹² Az egykor pannonhalmi birtok Nagykeszi és Komáromfűss területéről újabban közölt, 1820-as és 1832-es évszámmal is jelölt PAX téglafeliratok¹³ a keltezés szempontjából óvatosságra intenek, mindig az építészeti periódusok összefüggéseiben keltezhetők csak az évszám nélküli darabok. Az AABB (= ArchiABBatia) téglabélyeg (4. kép) 19. századi voltát jelzi használata a győri bencés gimnázium 1888-ban elkészült épületében, valamint a Király u. 20. lakóház egy, az 1850-es évekre tehető kisebb bővítésének falaiban (előkerült a Liszt Ferenc u. 20.-ban is).¹⁴

4. kép
19. századi téglá a pannonhalmi
Főapátság ABB jelzésével
(Rajz: Lővei Pál)

A Kisalföld közepén elterülő Győr építési anyagainak a síkság kőben szegény volta határozta meg, a középkorban és az újkorban máig az írott forrásokban megjelenő „kőházak” alapvető építőanyaga valójában a téglá volt. Az újkori téglák domborművű vagy benyomott bélyegeinek megismerése jelentős mértékben segítheti a látszólag azonos vagy igen hasonló képet mutató téglafalazatok periódusainak, falelválásainak elkülönítését, és ezáltal az építési korszakok elválasztását.¹⁵

¹¹ Ennek okát nem ismerem. A téglák gyártásának idejére eső, 1703-as telekkönyv szerint a Szent Rudolf utcában lévő, földszintes ház Schöck orvosé volt, a helyőrség alá tartozott: VILLÁNYI: Győr vár és város 183–184.; BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete II. melléklet. Az épület 1957. évi helyreállítását tervező Koppány Tibor a földszinten és az emeleten egyaránt oszlopos-arkádíves udvarú lakóházat 1730 körülre keltezte: JENEI – KOPPÁNY: Győr 23., 75.; 67. kép. Az 1980-as évek eleji, Dercsényi Pál tervezte felújítást (1980: MÉM MDK, MT ltsz. 17131) nem előzte meg műemléki falkutatás, csak egy erősen korlátozott, kivitelezés közbeni megfigyelésre és a házból kikerült téglák regisztrálására volt mód (LŐVEI: Győr, Alkotmány utca 12.) – lehetnek olyan, még a korábban itt állt épülethez tartozó részei, falazatai a háznak, amelyeket 1730 körül felhasználtak az új épülethez is, a korábbi téglákat másodlagosan is be lehetett építeni az új falakba, de az utólagos befalazásból, téglapadlóból, szórványként előkerült pannonhalmi téglák akár egy meghatározhatatlan, Győr környéki bencés épület bontási anyagaként is Győrbe kerülhettek valamikor az 1730-at követő időkben.

¹² Az 1983-ig regisztrált tíz helyszín (vö. LŐVEI: Győri téglák 61., 75.): Apáca u. 3.; Kazinczy u. 3.; Király u. 12.; Király u. 20.; Liszt F. u. 10.; Liszt F. u. 18.; Liszt F. u. 20.; Széchenyi tér 2.; székesegyház (biztosan máshonnan származó, bontott anyag újrahasznosítása); káptalandombi volt gazdasági udvar egykori kerítése; újabb munkálatok során bukkantak fel ilyen téglák a Bécsi kapu 11.-ben (saját épületkutatásom 1990-ben), a Káptalandomb 15. (CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Káptalandomb 15. 10., 24.), a Rákóczi u. 6.-ban (CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 9., 10., 15.) és a Duna kapu tér 7.-ben (CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. 8., 14., 43.).

¹³ BAZSO: „Megfertőződés” története 7., 9. kép.

¹⁴ LŐVEI: Győri téglák 42., 72.; XXIV. tábla (253. sz.); LŐVEI: Pannonhalmi téglák 248.; LŐVEI: A győri Király utca 20.

¹⁵ Erre példa a győri Püspökvár kapcsán, HP jelű, 1739-es, 1740-es, 1768–1770 körüli, 1862-es évszámú téglák említésével: LÁSZLÓ: A győri Püspökvár 104., 105., 111. (49., 51., 53. jegyzet).

Győrben, de Magyarországon általában is, a téglabélyegek nem csupán néhány, a kiegészített mennyiséget jelölő darabra kerültek rá, mint Ausztriában, Németországban gyakorta, hanem már a 16. század második felétől kezdve a téglák többségére. A bélyeg nélküli „üres” téglák mennyisége egy-egy épületben és így az egész városban aránylag csekély. A múzeum téglagyűjteménye, a helytörténész téglagyűjtők anyagai, a vonatkozó korábbi szakirodalom és a műemléki kutatások során megismert különböző téglabélyegek száma mintegy félezernyi, ami egyedülálló Magyarországon (a főváros is szegényebb ezen a téren)¹⁶. A téglák bélyegzésének szokását a 16. század második felétől a várfalakat építő és ehhez évente több millió téglát égető katonaság honosította meg, így egyfajta védjegy, minőségjegy lehetett az eleinte különböző geometrikus jelekből és elvétele évszámból, a 17. század elejétől a győri főkapitányok monogramjaiból és többnyire évszámból álló jelölés. Ezt részben már a 18. század második évtizedétől kezdődően, főleg azonban a század második felétől, amikor a téglazégetési jog a török veszély elmúltával visszakerült a város kezébe, egyszerű évszám követte (a század közepétől már szinte minden évből ismert ilyen téglá). A 19. században a téglagyárak, vállalkozók márkajelei már hirdetési célokat is szolgáltak. Különböző egyházi személyek, intézmények, kolostorok – ahogy arról Pannonhalma esetében fentebb már volt szó –, valamint magánföldesurak téglabélyegei is fellelhetők a városban.

Az 1980-ban Győr belvárosában meginduló, intenzív műemléki kutatómunka Dávid Ferenc összeállította tudományos programjában fontos szerepet kapott az épületek periódusainak elkülönítéséhez, keltezéséhez alapvető segítséget nyújtó téglabélyegek dokumentálása. Már a kutatócsoportban rám osztott előmunkálatoknak is részét képezte a Xantus János Múzeum pincéjében raktározott, egykori bencés téglagyűjtemény feldolgozása, a helytörténeti irodalomban – ezen belül kiemelten Pfannl Jenő tanulmányában¹⁷ – szereplő adatok összegyűjtése és rendszerezése. Gyorsan kapcsolatba kerültem a téglák győri helytörténész-gyűjtőivel is. Az ismert téglabélyegek és változatok száma három évnyi műemléki kutatás – a városban ez alatt az Országos Műemléki Felügyelőség vagy féltucatnyi művészettörténésze dolgozott, esetenként akár egy időben is – eredményképp többszörösére bővült. Az anyag, kiegészítve elsősorban a Horváth Lajos helytörténész gyűjteményében megismert darabokkal,¹⁸ valamint a Győri Levéltárban a város téglagyártásával kapcsolatban feltárt forrásadatokkal, 1983-ban egy tíz példányban kéziratként sokszorosított katalógusban publikussá vált.¹⁹

¹⁶ Buda, Óbuda és Pest, valamint a már egyesített Budapest téglagyártásáról szóló, alapvető munkák: NYITRAI: Téglaparakra; KÁDÁR: Kőbányai téglagyárak 2005; KÁDÁR: Kőbányai téglagyárak 2006; KÁDÁR: Óbudai téglagyárak; elsősorban a budai Várnegyed II. világháborút követő kutatása és helyreállítása során gyűjtött téglákról, a rájuk vonatkozó adatokkal: HORLER: Téglabélyegek és téglaméretetek.

¹⁷ PFANNL: A győri vár téglái.

¹⁸ VÖ. HORVÁTH: Győri téglák I–II.

¹⁹ LÓVEI: Győri téglák.

Ennek rajzi táblái jóval később, 2002-ben nyomtatásban is megjelentek egy, az ország számos településén általam és a műemléki szervezet más munkatársai által végzett műemléki kutatások téglákra vonatkozó eredményeit összefoglaló tanulmány mellékleteként.²⁰

Műemléki helyreállítások és hozzájuk kapcsolódó épületkutatások, vagy akár más természetű munkák – épületbontások, régészeti feltárások – 1983-at követően is jelentős számban zajlottak Győrben, addig ismeretlen téglabélyegeket is napvilágra hozva. Az alábbiakban vázolom azokat az új adatokat, amelyek jelenleg rendelkezésemre állnak.²¹

Mostanáig egyértelműnek tűnt, hogy a győri téglabélyegek kronológiája az ún. csatos, valamint különböző keresztjes jelű és egyéb motívumokat hordozó téglákkal²² kezdődik a 16. század második felében. Az 1983-as téglakatalógus ennél korábbi kisméretű, párhuzamosan vajatolt („kannelúrázott”), valamint nagyobb, sima felületű, egyaránt középkori téglákról adott számot a városban.²³ A Káptalandomb 13. kutatása során azonban a kannelúrázott és más kézzel vetett téglákból emelt falak egy alapincézett, középkori házat rajzoltak ki, amelynek pincéjében egy „elfalazott ajtó kávéjából kiemelt téglakisméretű, egyik oldalán domború, ezen az oldalon közepén egy darab félgömbbel jelzett” volt (5. kép),²⁴ ahhoz hasonló, mint amelyet a téglakatalógus „pontszerű”, domború jelként – valójában kis korong – írt le a Liszt Ferenc u. 1.-ből és a Széchenyi tér 1.-ből.²⁵ (6. kép) „Tekintve, hogy jelen

5. kép

Korai téglakis korong formájú jelöléssel a győri Káptalandomb 13. középkori pincéjéből
(Fotó: Csomortány Levente – Rozmann Viktor)

²⁰ LŐVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás I–XLIV. tábla. A tanulmány jegyzeteiben megnevezett régész, művészettörténész, építész kollégáim segítségét ismételtelen köszönöm.

²¹ Saját falkutatásaim (Bécsi kapu tér 11. és 12.; Duna kapu tér 5.; Teleki László u. 10. – Nagy Judittal közösen), valamint épületbontás (Sarkantyú köz 13.; Lépcső köz 2–4.) és építkezés (Rákóczi u. 6.) közbeni megfigyeléseim mellett elsősorban Csomortány Levente, Gömör Judit és Rozmann Viktor közös kutatási munkáira, továbbá Herczig Béla gyűjtésére és az általa szerkesztett „Jeles téglák, jeles emlékeink” kiadványsorozatban téglagyűjtők tollából megjelent írásokra és fényképanyagokra támaszkodhattam – mindegyiküknek köszönettel tartozom. A tanulmány 2020 márciusának–áprilisának fordulóján íródott, amikor a koronavírus-járvány miatt még a MÉM MDK Műemléki Tervtárában őrzött egyes saját kutatási dokumentációimhoz se volt hozzáférésem.

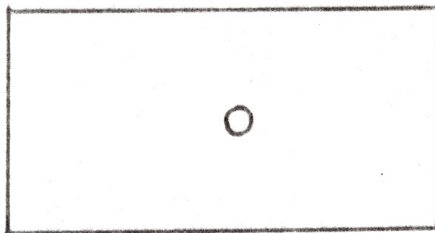
²² Téglagyűjtők közelebről nem meghatározott lelőhelyű, igen változatos anyaga: KINCSES: Győri várkapitányok 88.; 1–30. kép.

²³ LŐVEI: Győri téglák iii.; 1–2., 70.; I. tábla (1. sz.); a kannelúrázott téglák ismertté vált újabb lelőhelyei: Káptalandomb 11. (LŐVEI: Adatok Győr középkori topográfiájához 9.; későbbi saját kutatásai leleteként csak említi: CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [18.]); Káptalandomb 13. (CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [3., 5., 17–18.]).

²⁴ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [17., 18.].

²⁵ LŐVEI: Győri téglák 5., 71.; II. tábla (12. sz.).

feltárás során a félgömb jelzetű téglát a sávazott téglákból épült földszinti épületrész alatti pincében került elő, a pince és a földszint időbeli megépítésének logikus sorrendje alapján a félgömb jelzetű téglát is középkori eredetűnek, vagy a sávossal egyidősnek, vagy annál korábbinak kell tekintenünk. A két téglatípus keletkezésének egyidejűségét, avagy a félgömb jelzetű téglák korábbi voltát a további győri épületkutatások egyértelműsíthetik.”²⁶

6. kép
Korai téglák kis korong formájú jelöléssel
a győri Liszt Ferenc u. 1.-ből
(Rajz: Lóvei Pál)

A csatos jelű téglákat a lebontott Bécsi kapu falaiban való előfordulásuk alapján már a 19. században is Miksa császár korára keltezték.²⁷ A Püspökvár tornyának 1980. évi műemléki kutatása alapján a csatos jelű darabokat az 1560-as évek végére, az 1568 körüli időre tettük, míg végül egy a csaton kívül 1568-as évszámot is hordozó téglát a feltételezést igazolta is,²⁸ egyben hitelesítve egy ugyancsak 19. századi híradást, miszerint a karmelita kolostor melletti bástyából 1561-es és 1571-es évszámú (azóta elveszett) téglákat bontottak ki.²⁹ Csatos jelű téglák a várfalak és a Püspökvár falain kívül az 1980-as évek eleji munkálatok során lakóházak – Liszt Ferenc u. 1., Liszt Ferenc u. 22., Kazinczy u. 20. – falaiból is előkerültek.³⁰ Csatos téglák alkotják a Bécsi kapu 12. (ún. Altabak-ház) Király utcai szárnyának pincéjét annak boltozatával együtt, és ezzel egyidős a fölötté húzódó földszint és emelet is (a méretek: 30,5–32×15,5–16,5×7,5–9 cm).³¹ A Bécsi kapu tér 11. északkeleti pincészetek is csatos téglákból épült, fölötté a földszint is vele egyidős.³² Ehhez járul újabban a Bécsi kapu 3. legkorábbi, csekély részlete,³³ valamint a Rákóczi u. 6., ahol a későbbi Magyar Ispita helyén állt lakóházak közül a kelet felé eső egykori pincéjét alkotják csatos és velük egyező méretű, jelöletlen téglák.³⁴

Csatos jelű téglák voltak a legkorábbiak a korszak egyik legnagyobb győri műemléki-várostörténeti veszteségeként a Lépcsőközben és a Sarkantyú közben 1990-ben lebontott épületegyüttesben. Ekkor pusztult el a Sarkantyú köz 13., valamint a Lépcsőköz 2. (falán emléktábla jelölte, hogy itt lakott gyermekkorában

²⁶ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [18.].

²⁷ FEHÉR: Győr vármegye és város 418.; SZÁVAY: Győr 110.

²⁸ LÓVEI: Győri téglák v., 3., 69.; XXXIX. tábla (404. sz.).

²⁹ Győri Közlöny 8. (1858) 5. szám, hivatkozik rá: PFANL: A győri vár téglái 280., 282.

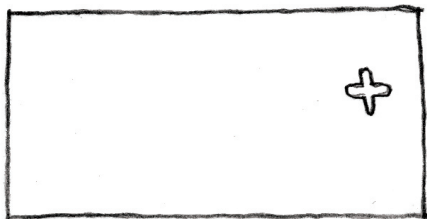
³⁰ LÓVEI: Győri téglák 3.; I. tábla (5. sz.).

³¹ LÓVEI: Az Altabak-ház 18.

³² A házat 1990-ben kutattam.

³³ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 297.

³⁴ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 10., 11., 12., 13., 16., 19.

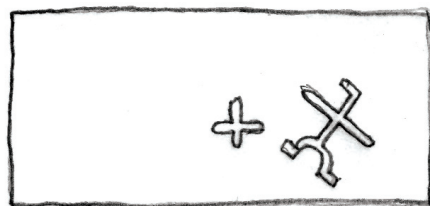
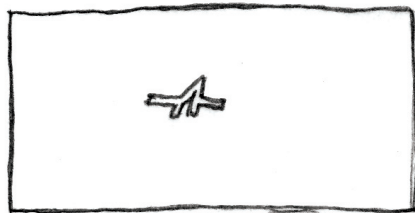

7. kép
Kereszttel jelölt téglá a győri
Bécsi kapu tér 11.-ből
(Rajz: Lővei Pál)

Nekem úgy tűnik, hogy a 16. században, Győr török elfoglalása előtt csak jelekkel bélyegzett téglákat használtak – nem érzem elfogadhatónak sem az 1983-as katalógusban még nem szereplő, lelőhely nélkül közölt *AFK* bélyegnek a 16. század utolsó negyedében a várparancsnok, Andreas Teufel Freiherr zu Guntersdorf győri végvidéki főkapitány monogramjaként (Andreas Freiherr Kommandant) való feloldását, sem az *LRH* Révay Lőrinc magyar főkapitány-helyettes monogramjaként (Lorenz Revay Hauptmann) történő olvasatát.³⁷

Keresztes jelű, kisméretű ($25 \times 12 \times 6$ cm) téglákból állnak a Bécsi kapu tér 11. délnyugati sarkát alkotó, a 17. század utolsó harmadára keltezhető egykori lakóházhoz tartozó földszinti falak (7. kép), és két hasonló jellegű ábrázolási típushoz tartozó, kereszttel, illetve más geometrikus jellel ellátott, kisméretű téglák ($24 \times 11,5 \times 5,5$ cm, $25 \times 11,5 \times 6$ cm) (8. kép) voltak ugyanitt – minden bizonnyal másodlagosan felhasználva – a 17. század végi földszinti boltozat fölött feltárt, később elfedett téglapadlóban. Az ugyan-

Blaha Lujza) és 4.³⁵ A Sarkantyú köz 13. és a Lépcsőköz 4. egy-egy falszakaszát agyagba rakott, csatos téglák alkották ($31,5\text{--}32,5 \times 15,5\text{--}16 \times 7\text{--}8$ cm), törött tégladarabokkal együtt. Hasonló technikájú falrakást Győrből nem ismerek máshonnan, de a budai Várnegyedben tapasztaltak alapján³⁶ a törökök által használt technikáról lehet szó, ebben az esetben pedig a korábbi építési anyag 1594 és 1598 közötti újrafelhasználásáról.

8. kép
Bélyeges téglák a győri Bécsi kapu tér 11.-ből
(Rajz: Lővei Pál)

³⁵ Jómagam csak az összedöntött házak falmaradványaiból és boltozatdarabjaiból kibontható téglákat tudtam regisztrálni. A pusztításra némileg eufemisztikus módon történő utalás, a területen 1994-ben felépült szálloda kapcsán: „Megnyugtatóan alakult a Sarkantyú köz sorsa is: a ‘felsőbb parancsra’ letarolt váralja kiüresedett területén, a korábbi, történeti építési vonalon szálloda és irodaház épült.” (WINKLER: A győri történeti belváros 238.) Az emléktáblát 1927-ben állították [Ujság 3., 230. sz. (1927. október 11.) 11.], még a helyén mutatja: JENEI – KOPPÁNY: Győr 62. kép.

³⁶ Erre Gerő Győző volt szíves felhívni a figyelmemet, még székesfehérvári leleteim kapcsán.

³⁷ KINCSES: Győri várkapitányok 88.; 33. kép.

ezen épület északi szárnyába befoglalt, fentebb már említett, a 16. század második felében emelt, földszintes kis ház fölötti emelet falait Don Luigi Marchese de Gonzaga győri végvidéki főkapitány,³⁸ egyben a győri vár kapitánya *DLMDG* / 1658 jelű téglái – a korábban már ismert típus³⁹ más formából származó változatai (9. kép) – alkotják. Mellette az északi szárny keleti vége alig egy évtizeddel később, Raimund Graf von Montecuccoli főkapitány már ismert *RGVM* / 1666,⁴⁰ és az 1983-as katalógusban még nem dokumentált *RGVM* / 1668 bélyegű tégláiból⁴¹ (30–31×15–15,5×6–7 cm) épült. A már eddig is sok helyről tudott *RGVM* / 1669 bélyeg⁴² előkerült a Dunakapu tér 5. alatti lakóházból is,⁴³ valamint a Káptalándomb 13.-ból,⁴⁴ a több változatban is előforduló *RGVM* / 1676⁴⁵ (30×15–16×7 cm) pedig a Sarkantyú köz 13.-ból. Montecuccoli a katalógusban nem szereplő, *IGVM* / 1661 bélyegét közelebből nem meghatározott győri lelőhelyről közölték.⁴⁶ *DLMDG* / 1658 jelű téglát ismert a Pannonhalma mellett fekvő Pázmándfaluból is.⁴⁷

Az 1983-as katalógusban nem szereplő, *GZM* / 1648 bélyegű padlóteglát közölt, közelebből nem meghatározott lelőhelyről Pesti Szabolcs.⁴⁸ Hasonló felíratú falazóteglák kerültek elő a Káptalándomb 13. műemléki kutatása során, keltezve a földszintes, középkori épületmag emeletessé történő, a házban 1648-as évszámú építési táblával is igazolt kiépítését.⁴⁹ Philipp Graf von Mansfeld főkapitány *GVM* / 1651 bélyegű téglája⁵⁰ keltezi a Bécsi kapu 3. egykori kápolnáját.⁵¹ Úgy tűnik, hogy a Sarkantyú köz 13.-ban talált *GZAGEI* / 1669 jelölésű téglát (32,5×16,5×6,5

9. kép
Don Luigi Marchese de Gonzaga
győri végvidéki főkapitány *DLMDG* / 1658 jelű
téglája a győri Bécsi kapu tér 11.-ből
(Rajz: Lővei Pál)

³⁸ A monogramok feloldása szempontjából fontos 17. századi győri főkapitányok és helyetteseik jegyzéke: PÁLFFY: Kerületi és végvidéki főkapitányok 277–278.

³⁹ LŐVEI: Győri téglák 12.; V. tábla (42. sz.).

⁴⁰ Kisebb és nagyobb méretben, valamint padlástéglaként is ismert: LŐVEI: Győri téglák 13.; V. tábla (47–49. sz.).

⁴¹ Hasonló darab, lelőhely közlése nélkül: BENCZE: Dr. Bedy Vince 8. kép.

⁴² LŐVEI: Győri téglák 13–14.; V–VI. tábla (51. sz.).

⁴³ LŐVEI: Győr, Dunakapu tér 5.

⁴⁴ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [4, 11, 12, 17, 19.]; 6, 19. kép.

⁴⁵ LŐVEI: Győri téglák 14–15.; VI. tábla (57.a-d/, 58. sz.).

⁴⁶ BENCZE: Dr. Bedy Vince 7. kép.

⁴⁷ HERCZIG: Várkapitányok monogramos téglái I. 6. kép.

⁴⁸ PESTI: Mansfeld győri várkapitányok 17–18. kép.

⁴⁹ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [13, 18.]

⁵⁰ LŐVEI: Győri téglák 11.; IV. tábla (34. sz.); PESTI: Mansfeld győri várkapitányok 10. kép.

⁵¹ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 297.

cm) Szécsényi György kalocsai érsek, győri püspök monogramját (Georgius Zechenyi Archiepiscopus Colocensis Episcopus Iauriensis) hordozza.⁵² Lelőhely nélkül közölte Szűcs István Szécsényi György *GSEI / 1666* jelű (Georgius Szechenyi Episcopus Iauriensis) tégláját.⁵³

Siegbert General [de] Infanterie Von Heister várkapitány *SGGVH / 1713* jelű téglája⁵⁴ a Jedlik Ányos u. 3. – Dunakapu tér 1. – Káposztás köz 4. alatti ún. Radics-házban,⁵⁵ az *SGGVH / 1715* a Dunakapu tér 7.-ben,⁵⁶ a *[SGG]VH / 1717* (30×14,5×6 cm) jelölésű⁵⁷ pedig a Sarkantyú köz 13.-ban került elő.

A 16. századi északi szárnyon kívül a Bécsi kapu tér 12. alatti teljes mai épület reprezentatív kiépítését, a külső és belső stukkódísszel együtt Gundaker General Cavallerie von Althan várkapitány *GGCVA / 1721*, *GGCVA / 1722*, *GGCVA / 1724* bélyegű téglái⁵⁸ keltezik az 1720-as évek első felére-közepére.⁵⁹ A Király utca torkolatának túlsó oldalán, a Bécsi kapu tér 11.-ben *GGCVA / 1722*, *GGCVA / 1724*, *GGCVA / 1727*, *GGCVA / 1729* (30×14×6,5 cm) jelű darabok⁶⁰ kerültek elő. A *GGCVA / 1724* ismert az úJVárosi Kossuth u. 32.-ből is,⁶¹ a Kossuth u. 34.-ben pedig olvashatatlan végű évszámmal – *GGCVA / 17??* – jelent meg ez a monogram.⁶² A Dunakapu tér 7.-ből *GGCVA / 1731* bélyegű darabokat bontottak ki.⁶³ *GGCVA / 1734*⁶⁴ (29×14×7 cm) volt a Lépcsőköz 2.-ben és a Lépcsőköz 4.-ben, *GGVA / 1737*⁶⁵ (29,5×15×7 cm) pedig a Sarkantyú köz 13.-ban, továbbá a Bécsi kapu tér 3.-ban.⁶⁶ A katalógusban nem szereplő formájú vagy évszámú a *GGCVA / 1723* padló téglá, a *G.G.C.V.A / .1.7.2.8.*, a *G.G.C.V.A / .1.7.3.1.*, a *GGCVA / 1736* és a *GGCVA / 1739* bélyeg különböző magángyűjteményekben.⁶⁷

Ebből az időszakból való az *17C.VI.33* bélyegű téglá (29×15×6,5-7 cm) a Sarkantyú köz 13.-ból. (10. kép) 1735-ös évszámmal Szűcs István közölt hasonló téglát.⁶⁸ A monogram feloldásaként a *Carolus VI*, VI. Károly császár (III. Károly

⁵² SZÜCS: Ízelítő Győr tégláiból 13. kép; SZÜCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról 24.; 13–14. kép.

⁵³ SZÜCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról 24.; 10–11. kép; pannonhalmi lelőhelyről is: uo. 12. kép.

⁵⁴ LÓVEI: Győri téglák 18.; VIII. tábla (76. sz.).

⁵⁵ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Jedlik Ányos u. 3. 11.

⁵⁶ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. 10.

⁵⁷ LÓVEI: Győri téglák 19.; VIII. tábla (82. sz.).

⁵⁸ LÓVEI: Győri téglák 20.; IX. tábla (87–88., 91. sz.).

⁵⁹ LÓVEI: Az Altak-ház 22.

⁶⁰ LÓVEI: Győri téglák 20., 21., 22.; IX–X. tábla (88., 91., 96–97., 99. sz.).

⁶¹ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 32. 10., 12.

⁶² GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 10., 24.

⁶³ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. 9.

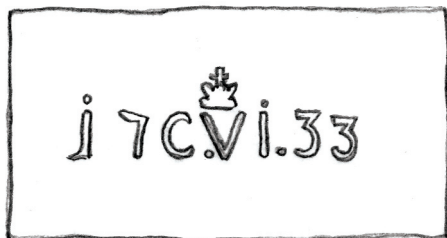
⁶⁴ LÓVEI: Győri téglák 22.; X. tábla (105. sz.).

⁶⁵ LÓVEI: Győri téglák 23.; X. tábla (109. sz.).

⁶⁶ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 298.

⁶⁷ KINCSES: Graf von Althan 18., 21–22., 28., 31., 40. kép; HERCZIG: Várkapitányok monogramos téglái II. 6. kép; STIER: Téglakiállítás.

⁶⁸ SZÜCS: Ízelítő Győr tégláiból 24. kép.

10. kép
VI. Károly császár (III. Károly magyar király)
17C.VI.33 bélyegű téglája a győri
Sarkantyú köz 13.-ból
(Rajz: Lővei Pál)

csú koronát hat vonalka – („liliom”-)nyúlvány – között körre állított kereszt alkotja. Az *LMLVB* monogramban az első *L* a *Landherr* rövidítése,⁶⁹ Lajos őrgróf ugyanis Baden szuverén uralkodója volt, talán erre utal koronáján a kereszt. VI. Károly egyébként 1715. április 13-án kiadott patensében minden Bécsben és környékén működő tégláégetőre kötelezően megismételte, egyben pontosította és kiegészítette I. Lipót 1686. szeptember 6-i, a téglák méretét és árát szabályozó törvényét (*kaiserliche Ziegelpatent*).⁷⁰ A magyarországi téglabélyegek között nem Károlyé lenne az egyetlen uralkodói monogram, Mária Terézia az évszám két-két számjegye közé írt *MT* betűivel jelzett tégláit az 1740-es évek második felében, az 1750-es évek elején gyártotta Budán a kamarai tégláégető.⁷¹

17A43 bélyegű téglá került elő az újvárosi Kossuth u. 34.-ből,⁷² 17A45 és 17A47 bélyegű falazó- és 17A45 jelű boltozati téglá (11. kép) az egykori Aranybárány fogadó Kossuth u. 28. alatti épületéből (másodlagos felhasználásból),⁷³ 17A46 (28,5×14×6 cm) és 17A47 (29,5×14×7,5 cm) bélyegű a Sarkantyú

magyar király) adódik. A közepén, a *V* felett látható korona vízszintes talp fölé háromkaréjos alakítású, a középsőn kereszttel: arányait tekintve emlékeztet a császári koronára. A győri téglák között Heister és Althan várkapitány tégláinak egy részén jelenik meg korona, egy lapos, négy-öt pici nyúlvánnyal egyszerű főnemesi abroncskoronát imitálva, míg Badeni Lajos várkapitány *LMLVB* vagy *L* bélyegű tégláin az enyhén ívelt vagy egyenes abroncsú, stilizált koronát négy, egy esetben az ovális abroncsú

11. kép
Gundaker von Althan győri főkapitány
17A45 jelű boltozati téglája a Győr-újvárosi
Kossuth u. 28.-ból
(Fotó: Csomortány Levente)

⁶⁹ PFANNL: A győri vár téglái 286.; LŐVEI: Győri téglák 57., 75.; XXXII. tábla (332., 334. sz.), XLIII. tábla (421–422. sz.).

⁷⁰ MERK: *Zwei Pioniere* 14.; IGLAUER: *Ziegel* 7–8.; LŐVEI: *Adatok a magyarországi téglagyártás* 228.

⁷¹ FODOR – LŐVEI – PUSZTAI: *Magyarországi bélyeges téglák* 52. kat. sz.; LŐVEI: *Adatok a magyarországi téglagyártás* 235.

⁷² GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 7.

⁷³ CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. 3.; 33. kép.

12. kép
Althan Mihály Károly váci püspök
(1734–1756) címere a váci volt
piarista templom főhomlokzatán
(Fotó: Lővei Pál)

13. kép
Althan Mihály Károly váci püspök
(1734–1756) címere a váci
Szentháromság-oszlopon
(Fotó: Lővei Pál)

köz 13.-ban.⁷⁴ Ezeket az A monogramokat Horváth Lajos feltételelesen Althan várkapitányhoz kötötte, magam a győri káptalan egyébként 1778–1781-ből ismert, abdai téglaegetőjével kapcsoltam – ugyancsak feltételelesen – össze.⁷⁵ A „Pecsetes téglá adatbázis” számomra ismeretlen posztolója a tükrös 5-tel jelölt 17A45 bélyegű téglával kapcsolatban jegyezte meg, hogy az ilyesfajta téglákon látható, a bal oldali szárát félkörívvel megtörő, felül vízszintes „kalappal” lezárt, különleges A betű kapcsán egy cseh téglagyűjtő hívta fel a figyelmét arra, hogy ugyanilyen A téglajelet használt az Althan család morvaországi birtokain.⁷⁶ Ez az analógia nem jutott eszembe, de teljes mértékben elfogadható: ez a speciális A-forma egyenesen az Althanok címeréből⁷⁷ (12–13. kép) – címeradományuk szerint

⁷⁴ Ilyen falazótéglák 1743–1747 között minden évből ismertek voltak már eddig is, 1746-ból pedig padlótégla és boltozati téglák is: LŐVEI: Győri téglák 24., 25., 26., 71.; XI–XII. tábla (118., 120., 124–125., 127–128., 131., 409. sz.).

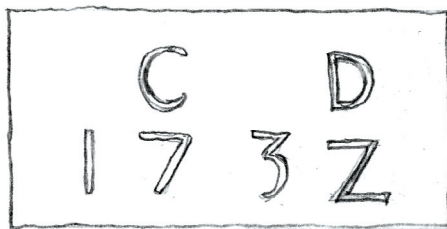
⁷⁵ LŐVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás 234.; a feltevést átvette: HERCZIG: Az Abdai Káptalan téglabélyegei.

⁷⁶ <https://www.facebook.com/pecsetes/posts/1349426721854190:0> [2018. augusztus 7., letöltés: 2020.03.28.]

⁷⁷ Pl. öntöttvas Althan-címer a csáktornyai vár falán (az uradalmat 1719-ben királyi adományként nyerte el Johann Michael Althan gróf): KOPPÁNY: Kiegészítő adatok 11.; 3. kép; Althan Mihály Frigyes váci püspök (1718–1734) és unokaöccse, Althan Mihály Károly váci püspök (1734–1756) címereiről: PANDULA: A „váci” Althanok.

„gótikus A betű”⁷⁸ – kerülhetett a morva-országi és a győri téglákra is. Győrben a korábbi GGCVA-s monogram és az új A-s 1743-ban és 1744-ben átfedésben van egymással, ezzel együtt valószínű, hogy a változás valóban összefügghetett Győr 1743. évi, szabad királyi város rangra emelésével.

Az 1983-as téglakatalógusba a múzeum gyűjteményi darabja alapján került be egy C.⁺D / 1718 bélyegű tégl.⁷⁹ Újabban a Rákóczi u. 6. alatti Magyar

14. kép

A karmeliták CD / 1732 betűjelével ellátott téglá a győri Magyar Ispita templomának szentélyfalából
(Rajz: Lővei Pál)

Ispita nyugati pincerészében C.⁺D. / 1732 (30,5 × 15,5 cm) jelzésű téglák kerültek elő a falakból,⁸⁰ ráadásul már korábban az Ispita temploma szentélyének földszinti szakaszából is hasonló, CD / 1732 feliratú darabok (30,5–31 × 15–15,5 × 6,5–7 cm) (14. kép) bukkantak elő,⁸¹ jól megfelelve a templom 1735-ös felszentelési dátumának.⁸² Stier László a bélyeg C.⁺D / 1715 változata kapcsán, rám hivatkozva, a betűk Carmelitae Discalceati (sarutlan karmeliták) feloldását közölte.⁸³ A feloldást – már a katalógus lezárását követően – nyilván az tette lehetővé, hogy ilyen téglák kerültek elő az 1980-as években a győri karmelita kolostor helyreállítása során.⁸⁴

Győri, de közelebbi lelőhely nélküli közlésből ismert Zichy Ferenc győri püspök CZEI / 1744 (Comes Zichy Episcopus Iauriensis),⁸⁵ valamint a többnyire kusza írású 1775 / CIZEI, GIZEI / 1779 és 1781 / GIZEI,⁸⁶ továbbá utóda, Fengler József Keresztély püspök CIFEI / 1789 (Christianus Iosephus Fengler Episcopus Iauriensis) jelzésű téglája.⁸⁷

LRCI / 1755 bélyegű téglá került elő az úJVárosi Kossuth u. 34.-ben.⁸⁸ (15. kép) A monogram feloldása Horváth Lajos felismerése alapján Győr szabad királyi

⁷⁸ 1610-ben elnyert grófi címerük „vörös pajzsot szelő ezüst pólyában lebegő gótikus A betű”: PANDULA: A „váci” Althanok 121–122.

⁷⁹ LŐVEI: Győri téglák 19.; VIII. tábla (83. sz.).

⁸⁰ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 8., 16., 17.

⁸¹ 1990. évi megfigyelésem.

⁸² JENEI – KOPPÁNY: Győr 124.

⁸³ STIER: Téglakiállítás 3. kép.

⁸⁴ Az épület műemléki kutatását Dávid Ferenc végezte.

⁸⁵ 1746-os évszámmal, valamint CFZEI / 1776 felirattal: LŐVEI: Győri téglák 26., 31.; XII., XVI. tábla (129., 170. sz.).

⁸⁶ SZÜCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról 25.; 15., 18–20., 22. kép; más évszámokkal Lébényből és Tárnokrétiből is: uo. 16–17., 21. kép; BENCZE: Dr. Bedy Vince 4–5. kép.

⁸⁷ SZÜCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról 25.; 23. kép.

⁸⁸ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 18., 24.; 11. kép – az évszám utolsó számjegyét nem oldották fel, de a téglakatalógus alapján egyértelműnek tartom az 5-öst: LŐVEI: Győri téglák 28.; XIII. tábla (143. sz.).

15. kép
LRCI / 1755 bélyegű téglá
a Győr-újvárosi Kossuth u. 34.-ből
(Fotó: Csomortány Levente – Gömöry Judit – Rozmann Viktor)

16. kép
1711-es évszámú téglá a győri Bástya u.
és Vörösmarty u. sarkáról
(Fotó: Herczig Béla)

17. kép
1715-es évszámú téglá a győri
Káptalandomb 14.-ből
(Fotó: Herczig Béla)

18. kép
1731-es évszámú téglá a győri
Káptalandomb 14.-ből
(Fotó: Herczig Béla)

városé: Liber Regia Civitas Iauriensis.⁸⁹ Győr 1743-ban kapta meg a szabad királyi városi rangot, ettől kezdve a városi jog részét képező tégláégetési jog⁹⁰ alapján mindenképpen létesíthetett városi tégláégetőt. Ezzel a jogával a város élt is, az 1754-es, 1755-ös, 1756-os, 1759-es, 1760-as, 1762-es évszámú LRCI monogramos téglákon⁹¹ kívül az 1768–1794 közötti, majd 1805-ös városi téglaszámadások⁹² világosan mutatják. A győri tégláégető üzemeléséről azonban már 1736–1741 között is vannak írott források.⁹³ A városi tégláégető(k) termékeivel azonosíthatók a pusztán évszámmal jelölt téglák, amelyek a téglakatalógusban 1715-től 1815-ig sorakoznak. Az újabb kutatások sok eddig is ismert, de több eddig elő nem forduló évszámmal is jelölt téglát hoztak napvilágra. 1711-ből a Bástya u. és Vörösmarty u. sarkán (16. kép),⁹⁴ 1715-ből (17. kép) és 1731-ből (18. kép) a Káptalandomb 14. felújításakor,⁹⁵ 1715-

⁸⁹ HORVÁTH: Győri téglák I. 26.

⁹⁰ KÁLLAY: Szabad királyi városok 63–64.

⁹¹ LŐVEI: Győri téglák 27., 28., 29., 72.; XII–XIV, XLI. tábla (138., 143–144., 147–148., 152. sz.).

⁹² LŐVEI: Győri téglák xxxv., xxxvii–xxxviii.; LŐVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás 229.

⁹³ KÁLLAY: Szabad királyi városok 63–64.

⁹⁴ Herczig Béla gyűjtése.

⁹⁵ Herczig Béla gyűjtése.

ből (29,5×14×7 cm), 1748-ból (29,5×14,5×7 cm) és 1749-ből (24×12×5,5 és 29,5×14,5×5,5 cm) a Sarkantyú köz 13.-ból, 172?-ből a Rákóczi u. 6.-ból,⁹⁶ az 1749-es kis méret előfordult a Lépcsőköz 4.-ben is, 1749-es boltozati téglá (25,5×21,5×5,5 cm), 1751-es falazó- és 1757-es boltozati téglá a Bécsi kapu tér 11.-ben, 1759-es a a Kossuth u. 15.-ben.⁹⁷ A katalógusban szereplőhöz képest más beosztású, 1716-os (19. kép) és egy eddig ismeretlen, 1719-es boltozati téglá (20. kép) is szerepel Herczig Béla gyűjteményében.

A városi számadások szerint 1768 és 1770 között 347.300 darab falazó-, 25.900 boltozati-, 4600 kéménytégla és 30.820 cserepet szállítottak a városháza építkezésére, ez az 1745–1747-ben emelt, Rákóczi utcai „régí” városháza Teleki László u. 10. alatti hátsó szárnyának emelését jelentette – ennek jól megfelel, hogy a pincétől a padlásig egységes építésű ház falaiból kibontott téglákon 1766-os, 1768-as, 1770-es évszámok voltak.⁹⁸

1770-es téglá került elő a Kossuth u. 28.-ból,⁹⁹ 1777-es és 1798-as a Jedlik Ányos utcai Radics-házból,¹⁰⁰ 1780-as (29,5×15×7 cm) a Lépcsőköz 2.-ből, 1781-es és 1786-os a Dunakapu tér 5.-ben,¹⁰¹ 1785-ös (29,5×14,5–15×7 cm), 1790-es a Bécsi kapu tér 11.-ben, 1791-es (29,5×15×6 cm) a Sarkantyú köz 13.-ból, 1790-es és 1791-es falazó-, valamint az évszámát tekintve is újdonság, 1792-es rézselt párkánytégla, továbbá 1805-ös padlótegla a Bécsi kapu 3.-ból,¹⁰² 1793-as (22,5×13×6 cm) darab a Sarkantyú köz 13.-ban és a Lépcsőköz 4.-ben, 1796-os (30,5×14,5×6,5 cm) a Bécsi kapu tér 11.-ben.

19. kép
1716-os évszámú győri téglá
Herczig Béla gyűjteményében
(Fotó: Herczig Béla)

20. kép
1719-es évszámú győri boltozati téglá
Herczig Béla gyűjteményében
(Fotó: Herczig Béla)

⁹⁶ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 11.

⁹⁷ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 15. 30.

⁹⁸ NAGY: Gorkij utca 10. 48.

⁹⁹ CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. 3.

¹⁰⁰ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Jedlik Ányos u. 3. 11.

¹⁰¹ LÓVEI: Győr, Duna kapu tér 5.

¹⁰² CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 297., 298., 299., 300.

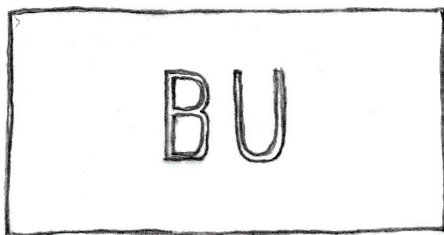
Egész sor, az 1983-as katalógusban még nem szereplő, évszámos győri téglát közölt közelebbi lelőhely nélkül Szűcs István: 1725, 1742 és 1746 (Abdáról), 1752, 1755 új változata, 1757 padlótégla, 1771 (Tényőrről), 1772, 1776 padlótégla, 1792, 1794, 1810 padlótégla, 1834 padlótégla, 1838, 1839, 1856 tükrös, 1857.¹⁰³

18CV36 jelzésű téglák,¹⁰⁴ valamint bizonytalanul olvasható, de mindenképpen ismeretlen, 18ZI43? bélyegű darabok bukkantak fel a Kossuth u. 28.-ban.¹⁰⁵ CV / 1839 bélyegű darabok¹⁰⁶ Bécsi kapu tér 3.-ban történő előfordulása kapcsán újabban felvetődött, hogy bár valójában mindig C betű szerepel rajtuk, nem lehet-e mégis G-ről szó, Győr Város rövidítéseként.¹⁰⁷

Zalka János győri püspök ZJ, illetve ZJ 1869 jelzésű téglái nem szerepeltek az 1983-as katalógusban, ahogy a talán Vilt József Ignác győri püspök monogramjának tartható WJ és JW sem.¹⁰⁸

Már a magántulajdonú téglagyárak korát jelzik a HittnerJa / 1869 jelű téglák¹⁰⁹ a Sarkantyú köz 13.-ban, a Brandtner-testvérek B jelű téglája¹¹⁰ a Bécsi kapu tér 11.-ben, valamint a Győri Körkemence Társaság GKT bélyege¹¹¹ a Kossuth u. 28.-ban,¹¹² a Kossuth u. 34.-ben,¹¹³ valamint a Bécsi kapu tér 11.-ben.

Egy eddig csak töredékesen ismert, domború betűs BII jelűnek tartott téglá BU olvasatúnak bizonyult¹¹⁴ (29×14,5×7 cm) a Sarkantyú köz 13. ép darabja alapján (21. kép) – a monogram feloldása az Amadé család birtokát jelentő Bósi Uradalom.¹¹⁵ Újdonság a C betűs téglá a Kossuth u. 34.-ből.¹¹⁶ A Kossuth u. 28.-

21. kép

BU jelzésű téglá a győri Sarkantyú köz 13.-ból
(Rajz: Lővei Pál)

¹⁰³ Szűcs: Győr (csak) évszámos téglái 3., 6–7., 15., 20–21., 36–38., 46., 71., 75., 113., 118–120., 122–123. kép.

¹⁰⁴ Lővei: Győri téglák 73.; XXII. tábla (226. sz.).

¹⁰⁵ CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. 7.

¹⁰⁶ Lővei: Győri téglák 38.; XXII. tábla (230–231. sz.).

¹⁰⁷ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 300., 305. (45. jegyzet); vö.: Szűcs: Gondolatok a győri püspöki téglákról 26.

¹⁰⁸ Közelebbi lelőhelyüket nem közölte: Szűcs: Gondolatok a győri püspöki téglákról 26–27.; 26–30. kép.

¹⁰⁹ Lővei: Győri téglák XXVII., 40.; XXIII–XXIV. tábla (248. sz.).

¹¹⁰ Lővei: Győri téglák XXVI–XXVII., 42–43.; XXIV. tábla (255–257. sz.).

¹¹¹ Lővei: Győri téglák XXVIII., 49., 73.; XXVII. tábla (288. sz.).

¹¹² CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. 8., 9.; 34. kép

¹¹³ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 12., 24.

¹¹⁴ Lővei: Győri téglák 43.; XXV. tábla (258. sz.).

¹¹⁵ BARTALOS – NAGY: Téglakészítés 96.; 40. kép; továbbá számos, más betűtípusú, Bósról származó, BU jelű téglá: 36–39., 41–45. kép.

¹¹⁶ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 6., 7.

22. kép

CZ jelzésű téglá a Győr-újvárosi Kossuth u. 28.-ból
(Fotó: Csomortány Levente)

23. kép

Tégla Daniel Müller (Miller) győri német
főkapitány-helyettes DM oL monogramjával
(Rajz: Lővei Pál)

ban talált CZ téglabélyeg¹¹⁷ (22. kép) szabályosabb képet mutat és egyik betűje sem tükrös, ellentétben az eddig ismert változatokkal.¹¹⁸

A tükrösen fordított DM oL bélyegű téglákat¹¹⁹ (23. kép) a Bécsi kapu tér 11.-ben együtt használták Luigi Gonzaga már említett, DLMdG / 1658 jelű tégláival. A Philipp Graf von Mansfeld és Luigi Gonzaga győri végvidéki főkapitánysága közötti „interregnum” idején, 1657 áprilisa és 1658 eleje között Esterházy János magyar és Daniel Müller (Miller) német főkapitány-helyettesek látták el a feladatokat,¹²⁰ így a betűk minden valószínűség szerint Daniel Müller monogramját foglalják magukba: Daniel Müller Oberst Lieutenant.¹²¹ (A múzeum gyűjteményében egy ugyancsak tükrös feliratozású téglán a többi betűvel azonos méretű O, valamint egy más típusú L található,

amelyet a katalógusban J-ként közöltem:¹²² DMOJ – ez mindenképpen a fenti téglá egy változatának, és a J valóban L-nek tekinthető.) Főkapitány-helyettes jelzésével egyébként már eddig is ismert volt győri téglá, a Zichy (I.) Pál (Paulus Zichy) monogramjával jelölt PZ / 1646 és PZ / 1654, valamint a (II.) Pál betűit hordozó P Z / 1676 és P Z / 1678 jelzésűek¹²³ – a legkorábbi a múzeumi gyűjteményből ismert, a további három a Liszt Ferenc u. 20. alatti Zichy-palotából, további 1678-as a Püspökvár tornya előtti ásatásból is,¹²⁴ jelezve, hogy nem kizárólag magánhasználatra, hanem katonai építkezéshez is használatban lehettek. Zichy

¹¹⁷ CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. 4., 6. ; 32. kép.

¹¹⁸ LŐVEI: Győri téglák 45.; XXV. tábla (268–269. sz.).

¹¹⁹ LŐVEI: Győri téglák 73.; XLII. tábla (415. sz.).

¹²⁰ PÁLFFY: Kerületi és végvidéki főkapitányok 277. Esterházy Pál egyébként 1655–1690 között, Daniel Müller 1654–1685 között volt főkapitány-helyettes: uo. 278.

¹²¹ Ezt már felismerte: SZÜCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról 27.; 31–32. kép.

¹²² LŐVEI: Győri téglák 55.; XXXI. tábla (324. sz.); talán ugyanilyen feliratú, de nem tükrös téglához tartozhatott egy ?MOL feliratú, a Liszt Ferenc u. 10.-ben 17. század vége előttinek bizonyult darab: uo. 59.; XXXIII. tábla (344. sz.).

¹²³ Zichy (I.) Pál és unokája, (II.) Pál is betöltötte a főkapitány-helyettesi posztot, 1626–1638, illetve 1680–1681 között: PÁLFFY: Kerületi és végvidéki főkapitányok 278.

¹²⁴ LŐVEI: Győri téglák 10., 11., 15., 16.; IV., VI–VII. tábla (30., 38., 59–60., 62–63. sz.); SOMORJAY: Győr Zichy-palota [2.]

(I.) Pál fia, (II.) Pál apja, Zichy István is betöltötte a főkapitány-helyettesi posztot, ahogy ifj. Zichy István is.¹²⁵ A téglakatalógusban még feloldás nélkül leírt, Liszt Ferenc u. 11.-es és 20.-as lelőhelyű, a Zichy-palotában PZ / 1676-os darabokkal együtt használt téglakon szereplő SZ jelzés¹²⁶ Végh Zoltán meghatározása alapján minden bizonnyal (az idősebb) Zichy Istvánt (Stephanus Zichy) rejti.¹²⁷

A Radics-ház Jedlik Ányos utcai részének déli szakasza az onnan kiemelt FZL (Fürst zu Liechtenstein = Maximilian von Liechtenstein Győr végvidéki főkapitány) jelű téglák¹²⁸ alapján 1638 és 1643 között épülhetett.¹²⁹ A téгла ismert a Pannonthalma mellett fekvő Pázmándfaluból is.¹³⁰ A Bécsi kapu tér 11.-ben előkerült GZM bélyeggel kapcsolatban korábban Wolf Graf von Mansfeld főkapitány (1633–1638) személye is felmerült,¹³¹ a Bécsi kapu tér 3. egykori kápolnájában azonban egyértelműen Philipp Graf von Mansfeld főkapitány GVM/ 1651 jelű tégláival egyszerre használták.¹³² Hans Preiner (Breuner) főkapitány HP jele (tükrösen fordított változatban is)¹³³ (24×12–12,5×6–6,5 cm, 30×14,5–15×6,5–7 cm) a Lépcső köz 4.-ben 1606–1633 közötti építkezésre utal. A Püspökvárban a palota déli szárnyának meghosszabbítását a 17. század első harmadára keltezik a falakat alkotó, HP jelű téglák.¹³⁴ H betűből növekvő kereszt¹³⁵ került elő a Bécsi kapu tér 11.-ben.

A Káptalandomb 13.-ban GK bélyegű téglák¹³⁶ az épülethez utólag hozzáépített, mai lépcsőház emelését a 19. század első felére helyezik.¹³⁷ Mivel a bélyeget a Liszt Ferenc u. 10.-ben az 1846 körüli kiépítés keltezte, és azonos monogram 1831-es, 1833-as, 1838-as, 1846-os évszámokkal is ismert volt, a katalógusban Golk Károly tégláégető-bérlőhöz kötöttem a betűket, de még a pótlások között helyesbítettem, miszerint a téglaszámadások feltárt adataiban szereplő, a városi tégláégetőt bérlő személy nem Golk, hanem Folk Károly volt.¹³⁸

A Rákóczi u. 6.-ból származó IIS vagy IIZ (tükrös) téгла¹³⁹ megerősíti a korábban már ismert hasonló téгла ugyancsak Rákóczi utcai eredetét.¹⁴⁰ A Kossuth

¹²⁵ 1646–1655, illetve 1691–1699 között: PÁLFFY: Kerületi és végvidéki főkapitányok 278.

¹²⁶ LŐVEI: Győri téglák 64–65.; XXXVI–XXXVII. tábla (381–383. sz.).

¹²⁷ VÉGH: Zichy István 7–9. kép; a monogram más formálású változatai, Győrből nem ismert, 1651 és 1656 közötti évszámokkal is, Lébényben kerültek elő: 1–6., illetve 10–18. kép.

¹²⁸ LŐVEI: Győri téglák 47.; XXVI. tábla (278–280. sz.).

¹²⁹ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Jedlik Ányos u. 3. 11.

¹³⁰ HERCZIG: Várkapitányok monogramos téglái I. 3. kép.

¹³¹ LŐVEI: Győri téglák 50., 73.; XXVIII. tábla (294–295. sz.).

¹³² CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 297., 298., 304. (19. jegyzet).

¹³³ LŐVEI: Győri téglák 52–53, 74.; XXIX–XXX. tábla (302–306. sz.).

¹³⁴ LÁSZLÓ: A győri Püspökvár 111. (49. jegyzet).

¹³⁵ LŐVEI: Győri téglák 51.; XXVIII. tábla (297. sz.).

¹³⁶ LŐVEI: Győri téglák 48., 73.; XXVII. tábla (284–285. sz.).

¹³⁷ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [13., 18., 20.].

¹³⁸ LŐVEI: Győri téglák xvi, 37., 38., 68., 72.; XXVII. tábla (221–223., 225., 227–228. sz.).

¹³⁹ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 12., 14–15., 19.

¹⁴⁰ LŐVEI: Győri téglák 53.; XXX. tábla (310. sz.).

u. 34.-ből származó *IM* téglabélyeg¹⁴¹ nem szerepel a téglakatalógusban. *IMI* jelölésű darab¹⁴² került elő a Rákóczi u. 6.-ból,¹⁴³ valamint a Káptalandomb 13.-ból, ahol az 1669. évi téglákból emelt épületrész felépítését követő építkezés során használták, így készítésének kora a 17. század végére, vagy a 18. századra tehető.¹⁴⁴ Benyomott bélyegű, *K* betűs téglá volt a Kossuth utca 32.-ben.¹⁴⁵ Badeni Lajos várkapitány már említett, *LMLVB* monogramos téglája a Dunakapu tér 7.-ben,¹⁴⁶ a Bécsi kapu tér 11.-ben, koronás *L* bélyegű téglái a Sarkantyú köz 13.-ban (30,5×15,5×6,5 cm) és a Lépcsőköz 2.-ben (30×15×6,5 cm), továbbá a Bécsi kapu tér 11.-ben kerültek elő. Az eddig szórványként ismert *LRH* monogramos téglá¹⁴⁷ most a Sarkantyú köz 13.-ból bukkant elő (30,5×16–16,5×6 cm), egy a döntően 1749-es évszámú téglákból álló emeleti fallal kötésben lévő válaszfal csonkjából. *MK* bélyeges darabok¹⁴⁸ voltak a Lépcsőköz 4.-ben, továbbá a fordított *K* betűs típusból a Dunakapu tér 7.-ben.¹⁴⁹ A Bécsi kapu tér 3.-ban a valószínűleg a Raab (Győr) kezdőbetűjét hordozó *R* jelzésű téglákat¹⁵⁰ ugyanúgy a CV / 1839 bélyegűekkel együtt használták,¹⁵¹ mint a Liszt Ferenc u. 10.-ben.

Az utóbbi évtizedekben előkerült téglák körét biztosan tovább bővítenék László Csaba közöletlen győri műemléki kutatásainak leletei.

¹⁴¹ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. 12–13.

¹⁴² LÓVEI: Győri téglák 54–54.; XXX. tábla (311–312. sz.).

¹⁴³ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. 10.

¹⁴⁴ CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció [11., 15., 20.].

¹⁴⁵ GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 32. 15.

¹⁴⁶ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. 8–9.

¹⁴⁷ LÓVEI: Győri téglák 75.; XLIII. tábla (424. sz.).

¹⁴⁸ LÓVEI: Győri téglák 58–59.; XXXII–XXXIII. tábla (341–343. sz.).

¹⁴⁹ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. 8.

¹⁵⁰ LÓVEI: Győri téglák 62.; XXXV. tábla (365–366. sz.).

¹⁵¹ CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. 300.

FORRÁSOK

- MÉM MDK = Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest
- MÉM = Magyar Építészeti Múzeum
- HORLER: Téglabélyegek és téglaméretek = HORLER FERENC: Téglabélyegek és téglaméretek, történeti áttekintés. Budapest I., lebontott és helyreállított épületek bélyeges tégláinak felmérési rajzai. Kézirat, 1950-es, 1960-as évek. MÉM MDK, MÉM ltsz. 69.020.3.
- NYITRAI: Téglaparakra = Téglaparakra vonatkozó levéltári kutatások jegyzéke, NYITRAI ELEK kutatása az 1950-es évekből. Kézirat, MÉM MDK, MÉM ltsz.: 69.020.1-2.
- MK = Műemléki Könyvtár
- LŐVEI: Győri téglák = LŐVEI PÁL: Győri téglák és téglabélyegek. Adatok a győri téglagyártás történetéhez. Országos Műemléki Felügyelőség, [Budapest,] 1983. Kézirat. MÉM MDK, MK ltsz. 32084. [egy-egy példánya a győri Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeumban és a győri Kisfaludy Károly Könyvtárban is, az utóbbi ltsz. 237289] – rajzi tábláit közli: LŐVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás I–XLIV tábla
- MF, SF = Műemléki Fotótár, az Országos Műemléki Felügyelőség egykori Soproni Építésvezetősége Fotótára
- MT = Műemléki Tervtár
- CSOMORTÁNY: Győr, Kossuth utca 28. = CSOMORTÁNY LEVENTE: Győr, Kossuth utca 28. (7888 hrsz.) egykori Aranybárány fogadó roncsolásos épületkutatásának kutatási dokumentációja. Budapest, 2014. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48321.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Duna kapu tér 7. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: Győr, Duna kapu tér 7. alatti épület műemléki kutatási dokumentációja. Budapest, 2013. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48316.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Jedlik Ányos u. 3. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: Győr, Jedlik Ányos u. 3. – Duna kapu tér 1. – Káposztás köz 4. (6826 hrsz.; 2842 műemléki törzsszám) Radics-ház kivitelezés közbeni megfigyelésének eredményeit tartalmazó építéstörténeti kutatási dokumentációja. Budapest, 2013. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48318.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Káptalándomb 15. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: Győr, Káptalándomb 15. (7460 hrsz.; 2872 műemléki törzsszám) északi homlokzata építéstörténeti tudományos dokumentációja. Budapest, 2013. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48319.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 15. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: Győr, Kossuth utca 15. (7859 hrsz.; 2891 műemléki törzsszám) lakóház építéstörténeti kutatási dokumentáció. Budapest, 2013. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48320.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: Győr, Rákóczi u. 6. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: Győr, Rákóczi u. 6. – Nefelejcs u.

3. (6693 hrsz; műemléki törzsszám: 2956) alatti épület pincéjének műemléki kutatási dokumentációja. Kézirat. Budapest, 2013. MÉM MDK, MT ltsz. D43498.
- CSOMORTÁNY – ROZMANN: Építéstörténeti kutatási dokumentáció = CSOMORTÁNY LEVENTE – ROZMANN VIKTOR: Építéstörténeti kutatási dokumentáció a Győr, Káptalándomb 13. sz. épületről – Roncsolásos fal-kutatás fejezet. [Budapest,] 2014. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48330.
- GÖMÖRY: Győr, Széchenyi tér 5. = GÖMÖRY JUDIT: Győr, Széchenyi tér 5. (6870 hrsz; 3016 műemléki törzsszám) Apátúr-ház építéstörténeti kutatási dokumentációja. Budapest, 2014. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D25202.
- GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 32. = GÖMÖRY JUDIT – CSOMORTÁNY LEVENTE – ROZMANN VIKTOR: Győr, Kossuth utca 32. (7893 hrsz; 11113 műemléki törzsszám) egykori sótishti lakóház építéstörténeti kutatási dokumentációja. Budapest, 2015. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48322.
- GÖMÖRY – CSOMORTÁNY – ROZMANN: Győr, Kossuth utca 34. = GÖMÖRY JUDIT – CSOMORTÁNY LEVENTE – ROZMANN VIKTOR: Győr, Kossuth u. 34. (7894 hrsz.; 11113 műemléki törzsszám) lakóház építéstörténeti kutatási dokumentációja. Budapest, 2015. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D48324.
- LÓVEI: Győr, Alkotmány utca 12. = LÓVEI PÁL: Győr, Alkotmány utca 12. Kutatási dokumentáció. Országos Műemléki Felügyelőség, [Budapest,] 1980. Kézirat. MÉM MDK, MT ltsz. D25202.

SZAKIRODALOM

- ALBERT: A téglagyártás = ALBERT ZSOLT: A téglagyártás története Győrszentmártonban. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 12. A XVII. és XVIII. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Mélykút 2017. május 27., Naszály, Billepuszta 2017. szeptember 16. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2018. 53–67.
- BARTALOS – NAGY: Téglakészítés = BARTALOS ALFRÉD – NAGY PÉTER: Téglakészítés a gróf Amadé család csallóközi birtokain. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 5. Az V. és VI. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Naszály 2011. május 28., Mosonmagyaróvár 2011. szeptember 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2012. 94–99.
- BAZSÓ: „Megfertőződés” története = BAZSÓ ZOLTÁN: „Megfertőződés” története. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 5. Az V. és VI. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Naszály 2011. május 28., Mosonmagyaróvár 2011. szeptember 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2012. 100.
- BENCZE: Dr. Bedy Vince = BENCZE JÁNOS: Dr. Bedy Vince. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 11. A XV. és XVI. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Tata 2016. május 21., Lébény 2016. szeptember 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2017. 149–153.
- BORBÍRÓ – VALLÓ: Győr városépítéstörténete = BORBÍRÓ VIRGIL – VALLÓ ISTVÁN: Győr városépítéstörténete. Budapest, 1956.
- CSOMORTÁNY – GÖMÖRY – ROZMANN: A győri Bécsi kapu tér 3. = CSOMORTÁNY LEVENTE – GÖMÖRY JUDIT – ROZMANN VIKTOR: A győri Bécsi kapu tér 3. számú épület történetének vázlata. In: Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára I. Szerk. SZENTESI EDIT – MENTÉNYI KLÁRA – SIMON ANNA. Vince Kiadó, [Budapest,] 2013. 293–306.
- FEHÉR: Győr vármegye és város = FEHÉR IPOLY (szerk.): Győr vármegye és város egyetemes leírása. Budapest, 1874.
- FODOR – LŐVEI – PUSZTAI: Magyarországi bélyeges téglák = FODOR JÓZSEF – LŐVEI PÁL – PUSZTAI LÁSZLÓ: Magyarországi bélyeges téglák I. Dunántúl. Kiállítás a Magyar Építészeti Múzeum és a Dunántúli Építőipartörténeti Gyűjtemény anyagából. Székesfehérvár 1985–1986. Országos Műemléki Felügyelőség [Budapest, 1985].
- HERCZIG: Az Abdai Káptalan = HERCZIG BÉLA: Az Abdai Káptalan téglabélyegei. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 10. A XIII. és XIV. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Šahy-Ipolyság 2015. május 30., Berekfürdő 2015. szeptember 19. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2016. 167.
- HERCZIG: Várkapitányok monogramos téglái I–II. = HERCZIG BÉLA: Várkapitányok monogramos téglái a győri vár fénykorában. [I–II.] Múltunk Emlékei V. 2. (2006. február) 21.; V. 3. (2006. március) 21.
- HORVÁTH: Győri téglák I–II. = HORVÁTH LAJOS: Győri téglák. In: Munkahelyi művelődés. Szerk. SÁRY ISTVÁN. Győr, [1982.] 12–27.; Győri téglák II. In: Munkahelyi művelődés. Szerk. SÁRY ISTVÁN. Győr, [1985.] 60–70.
- IGLAUER: Ziegel = ERIKA IGLAUER: Ziegel – Baustoff unseres Leben (Volkskundliche Veröffentlichungen Nr. 1). Wien, 1974.
- JENEI – KOPPÁNY: Győr = JENEI FERENC – KOPPÁNY TIBOR: Győr. (Magyar műemlékek) Budapest, 1964.
- KÁDÁR: Kőbányai téglagyárak 2005 = KÁDÁR JÓZSEF: Kőbányai téglagyárak. Budapest, 2005.
- KÁDÁR: Kőbányai téglagyárak 2006 = KÁDÁR JÓZSEF: Kőbányai téglagyárak. Magyar Műemlékvédelem XIII. Budapest, 2006. 307–372.
- KÁDÁR: Óbudai téglagyárak = KÁDÁR JÓZSEF: Óbudai téglagyárak. Budapest, 2010.
- KÁLLAY: Szabad királyi városok = KÁLLAY ISTVÁN: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Budapest, 1972.

- KINCSES: Graf von Althan = KINCSES LÁSZLÓ: Graf von Althan. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 11. A XV. és XVI. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Tata 2016. május 21., Lébény 2016. szeptember 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2017. 122–124.
- KINCSES: Győri várkapitányok = KINCSES LÁSZLÓ: Győri várkapitányok és téglabélyegeik a 16. században. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 12. A XVII. és XVIII. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Mélykút 2017. május 27., Naszály, Billegpuszta 2017. szeptember 16. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2018. 87–91.
- KOPPÁNY: Kiegészítő adatok = KOPPÁNY TIBOR: Kiegészítő adatok Gózon Imre 1877. évi MOB-jelentéséhez. Pávilon 7. sz. (1992) 10–14.
- LÁSZLÓ: A győri Püspökvár = LÁSZLÓ CSABA: A győri Püspökvár építéstörténetének vázlata. Arrabona 38. 1–2. (2000) 97–130.
- LÓVEI: A győri Király utca 20. = LÓVEI PÁL: A győri Király utca 20. építéstörténete. In: Tomka 80. Ünnepi tanulmányok Tomka Péter köszöntésére. Főszerk. NEMES GÁBOR. Szerk. CZIGÁNY DÁVID – NEMESNÉ MATUS ZSANETT. Győr, 2020. 323–334.
- LÓVEI: Adatok a magyarországi téglagyártás = LÓVEI PÁL: Adatok a magyarországi téglagyártás és felhasználás történetéhez. Magyar Műemlékvédelem XI. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal Évkönyve 1991–2001. Budapest, 2002. 225–267. [függelék-ként közölve: LÓVEI: Győri téglák I–XLIV rajzi táblái]
- LÓVEI: Adatok Győr középkori topográfiájához = LÓVEI PÁL: Adatok Győr középkori topográfiájához. Arrabona 26–30. (1991) 5–22.
- LÓVEI: Az Altabak-ház = LÓVEI PÁL: Az Altabak-ház. In: Győri Városszépítő Füzetek 3. Szerk. VARGA LAJOS. [Győr, 1989.] 17–27.
- LÓVEI: Egy klasszicista palota = LÓVEI PÁL: Egy klasszicista palota. Győri Városszépítő Füzetek 2. Szerk. GAÁL JÓZSEF. [Győr, 1988.] 30–35.
- LÓVEI: Győr, Duna kapu tér 5. = LÓVEI PÁL: Győr, Duna kapu tér 5. Lakóház. Magyar Műemlékvédelem X. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal évkönyve (1980–1990). Budapest, 1996. 320.
- LÓVEI: Pannonhalmi téglák = LÓVEI PÁL: Pannonhalmi téglák. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve, II. Kiállítási katalógus. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 1996. 247–248.
- MERK: Zwei Pioniere = GRETE MERK: Zwei Pioniere der österreichischen Industrie. Alois Miesbach und Heinrich Drasche. Graz–Wien–Köln, 1966.
- Mons Sacer II. = Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve, II. Kiállítási katalógus. Szerk. TAKÁCS IMRE. Pannonhalma, 1996.
- NAGY: Gorkij utca 10. = NAGY JUDIT: Gorkij utca 10. A régi városháza hátsó szárnyának építéstörténete. In: Győri Városszépítő Füzetek 4. Szerk. BORBÉLY JÁNOS. Győr, 1990. 46–51.
- PÁLFFY: Kerületi és végvidéki főkapitányok = PÁLFFY GÉZA: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. (1997) 257–288.
- PANDULA: A „váci” Althanok = PANDULA ATTILA: A „váci” Althanok címerei. Magyar Sion Ú. F. 2. (2008:1) 120–139.
- PESTI: Mansfeld győri várkapitányok = PESTI SZABOLCS: Mansfeld győri várkapitányok téglái. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 7. A VII. és VIII. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Mélykút 2012. május 26., Szentes 2012. augusztus 25. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2013. 130–132.
- PFANNL: A győri vár téglái = PFANNL JENŐ: A győri vár téglái. Győri Szemle 3. (1932) 276–293.
- SOMORJAY: Győr Zichy-palota = SOMORJAY SÉLYSETTE: Győr Zichy-palota. (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 291.) [Budapest,] 1987.

- STIER: Téglakiállítás = STIER LÁSZLÓ: Téglakiállítás a gyarmati „gunyhósoron”. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 8. A IX. és X. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Tiszaderzs 2013. június 22., Érd 2013. augusztus 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2014. 118.
- SZÁVAY: Győr = SZÁVAY GYULA: Győr. Győr, 1896.
- SZÚCS: Gondolatok a győri püspöki téglákról = SZÚCS ISTVÁN: Gondolatok a győri püspöki téglákról. „Kevésbé tudományos igényű”, vitaindító esszé. In: Ipartörténetünk jeles emlékei. A bélyeges téglák II. Kiállítási katalógus. Mosonmagyaróvár 2011. 21–30.
- SZÚCS: Győr (csak) évszámos téglái = SZÚCS ISTVÁN: Győr (csak) évszámos téglái. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 5. Az V. és VI. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Naszály 2011. május 28., Mosonmagyaróvár 2011. szeptember 24. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2012. 84–92.
- SZÚCS: Ízelítő Győr tégláiból = SZÚCS ISTVÁN: Ízelítő Győr tégláiból. In: Jeles téglák, jeles emlékeink. Az I. és II. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Šahy – Ipolyság 2009. április 4., Bálványos 2009. szeptember 26. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE, Baj, 2010. 111–117.
- VÉGH: Zichy István = VÉGH ZOLTÁN: Zichy István bélyeges téglái. In: Jeles téglák, jeles emlékeink 13. A XIX. és XX. Bélyeges Tégl Napok előadásai. Pozsonyeperjes 2018. május 12., Baja 2018. augusztus 25. Szerk. HERCZIG BÉLA. Monarchia BTE Baj, 2019. 151–152.
- VILLÁNYI: Győr vár és város = VILLÁNYI SZANISZLÓ: Győr vár és város helyrajza, erődítése, háztelek- és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században. Győr, 1882.
- WINKLER: A győri történeti belváros = WINKLER GÁBOR: A győri történeti belváros megújításának újabb szakasza. Műemlékvédelem 40. (1996) 234–239.

STAMPED BRICKS FROM GYŐR AND ITS SURROUNDINGS

The availability of building materials in Győr, which is located in the middle of the Kisalföld, were determined by the lack of stone, so in the Middle Ages and the Modern Age, basic building material of the “stone houses” that appear in written sources was actually brick. Studying the bulged or impressed stamps of the modern bricks can significantly help to separate the periods and wall separations of brick masonry that seem to have the same or very similar image, and thus to separate the construction periods. In Győr, but also in Hungary in general, the brick stamps were pressed not only on a few pieces indicating the amount burned, as it is often the case in Austria and Germany, but from the second half of the 16th century on most bricks. The amount of unstamped “empty” bricks in a building and thus throughout the city is relatively small. The number of brick stamps in the collections of the museum in Győr and local historians, as well as those known from the relevant literature and the number of different brick stamps revealed from monument researches are about half a thousand, which is unique in Hungary. The tradition of stamping bricks was introduced by the army, which built castle walls and burned millions of bricks every year from the second half of the 16th century, so the stamps could have been a kind of trademark or quality mark, which initially consisted of different geometric symbols and sometimes dates, but later the bricks were stamped with the monograms of the captain generals and dates. This practice was followed by a simple datation from the second decade of the 18th century, but especially from the second half of the century, when the right to burn bricks returned to the hand of the city after the Turkish threat (was over such bricks have been known from almost every year since the middle of the century). In the 19th century, the brand signs of brick factories and entrepreneurs already served advertising purposes. Brick stamps of various ecclesiastical persons, institutions, monasteries and private landlords can also be found in the city.

Pál Lővei